

УДК [338.43:346.27]: 349.422:631.115.8

І. Р. Залуцький

кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу розвитку територіальних громад
і транскордонного співробітництва
ДУ "Інститут регіональних досліджень
ім. М. І. Долішнього НАН України", м. Львів

**ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ**

Розглянуто наукові підходи до визначення ролі кооперації у розвитку аграрного сектора України. Розкрито специфіку та засади світової кооперативної політики щодо сприяння розвитку кооперативів. Висвітлено особливості та недоліки становлення законодавчої бази України в сфері розвитку сільськогосподарської кооперації. Розкрито національну специфіку функціонування виробничих та обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів. Виявлено деструктивні чинники у сфері діяльності виробничих сільськогосподарських кооперативів. Доведено наявність системних протиріч сучасного законодавства України щодо обмежень легітимізації правового статусу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, як неприбуткових організацій. Визначено, що виявлені недоліки є чинником подальшої стагнації кооперації в сільській місцевості, занепаду сільськогосподарських кооперативів, як бази формування соціального капіталу сільської території та її комплексного розвитку. Окреслено підходи до системного державного врегулювання політики децентралізованого стимулювання та сприяння розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні.

Ключові слова: кооперація, розвиток сільськогосподарської кооперації, сільськогосподарські кооперативи, особливості державного регулювання.

Zalutsky I. PECULIARITIES OF STATE REGULATION OF AGRICULTURAL COOPERATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article considers the scientific approaches to the defining of cooperation role in the development of agrarian sector in Ukraine. The specifics and basis of world cooperative policy according to the cooperative development collaboration are examined. The article discusses peculiarities and drawbacks of regulatory framework composition in Ukraine under agricultural cooperation development. It describes the national functioning specifics of productive and service agricultural cooperatives. The destructive factors in the sphere of productive agricultural cooperatives have been revealed. The author confirms the existence of systematic contraventions in modern Legislation of Ukraine according to restrictions on legal status of service agricultural cooperatives as non-profitable organizations. The article presents the revealed drawbacks as a factor of further stagnation cooperation in rural area and downfall of agricultural cooperatives as a basis of forming of social capital of rural area and its complex development. The approaches to systematic state regulation policy of decentralizing stimulation and collaboration of agricultural cooperation development in Ukraine are characterized.

Key words: cooperation, agricultural cooperation development, agricultural cooperatives, peculiarities of state regulation.

Радикальні економічні перетворення в аграрному секторі економіки зумовили появу великої кількості дрібних приватних сільськогосподарських товаровиробників та еволюційне становлення множинності організаційно-правових форм господарювання, як реальних суб'єктів забезпечення продовольчої безпеки держави та потенційних експортерів високоякісної сільськогосподарської продукції різного асортименту в умовах адаптації до умов Угоди про зону вільної торгівлі з ЄС. Україна налагоджує співробітництво: з генеральною конфедерацією сільськогосподарських кооперативів ЄС (СОРА-COGECA) - організацією, що визнається європейськими установами, як головний представник та спікер сільськогосподарського і рибальського кооперативного сектора; з Міжнародним кооперативним альянсом – міжнародною організацією, яка об'єднує національні, регіональні союзи й федерації кооперативів, Зарубіжний досвід переконливо засвідчує перспективу ефективного використання можливостей індивідуальних власників-товаровиробників у різних формах спільної діяльності на засадах кооперації та інтеграції. Держави-члени ЄС, США, Канада та деякі інші країни розв'язали проблему збуту продукції, виробленої

фермерами, шляхом підтримки створення ними прозорої постачальницької, заготівельно-збутової інфраструктури на засадах кооперації та її інтеграції з торгівлею, підприємствами харчової і переробної промисловості.

Питанням становлення та розвитку кооперативних форм господарювання в присвячено численні наукові дослідження, в яких відродження реальних кооперативних відносин в аграрному секторі України розглядається необхідним засобом розбудови ринкової економічної системи у сільському господарстві.

Так, В. Збарський наголошує: "Понад 70 % трудомісткої сільськогосподарської продукції повсякденного споживання: картоплі, овочів, фруктів, молока та м'яса виробляється в особистих селянських і фермерських господарствах та фізичними особами – сільськими товаровиробниками, які, на жаль не мають постійно діючих каналів реалізації такої продукції. Через невеликі партії, наявність великої кількості посередників затратність виробництва й застарілу техніку здебільшого виробляється сировина для великих приватних переробних заводів, які відповідно і диктують правила гри. Ринкова економіка вимагає від малих сільськогосподарських підприємств

взаємодії у вигляді об'єднань, метою яких є розв'язання спільних проблем. Кооперація дрібних виробників сільськогосподарської продукції – це один з не багатьох, а, можливо, єдиний шлях для селян відстояти свої права та інтереси як потенційних партнерів і водночас конкурентів великого аграрного бізнесу" [1, с.63].

Г. Черевко стверджує: "Важливою запорукою продуктивної інтеграції України до ЄС на основі інтенсивного розвитку агропромислового комплексу є кооперація, оскільки вона уможливує здійснювати укрупнення виробництва сільськогосподарської продукції та її переробки дрібними аграрними підприємствами на засадах їх соціально справедливого співробітництва й паритетного розподілу одержаного кінцевого корисного ефекту між усіма учасниками цієї кооперації, що особливо важливо в умовах функціонування України як члена СОТ" [2, с.200].

О. Клокар вказує на те, що комплексний розвиток сільських територій та різних форм господарювання можливий лише за умови налагодження ефективної сільськогосподарської кооперації в аграрному секторі економіки [3].

Однак, відведення недостатньої ролі для кооперації у процесах реформування аграрного сектору економіки України стало однією з основних причин погіршення соціально-економічного та екологічного стану сільських територій [4]. В контексті активізації коопераційних процесів, як визначального напрямку трансформації сільської економіки та забезпечення комплексного розвитку сільських територій, питання удосконалення механізмів державного регулювання в сфері кооперативних відносин на селі в умовах сучасних інституційних змін набуває особливої соціально-економічної значимості та потребує детальнішого дослідження.

Метою публікації є ретроспективне висвітлення особливостей державного регулювання сільськогосподарської кооперації в Україні та обґрунтування окремих заходів щодо вирішення проблемних питань її розвитку.

Відповідно до "Рекомендацій про сприяння розвитку кооперативів" ухвалених 20 червня 2002 року на 90-й сесії Генеральної конференції Міжнародної організації праці (МОП) термін "кооператив" означає самостійну асоціацію людей, які об'єдналися на добровільній основі для задоволення своїх загальних економічних, соціальних і культурних потреб і прагнень за допомогою спільного володіння підприємством, контрольованим на основі демократичних принципів. Уряди повинні проводити політику підтримки й формувати правові рамки, що відповідають характеру й функціям кооперативів та ґрунтуються на кооперативних цінностях і принципах, що стимулюють і зміцнюють самобутність кооперативів, зокрема на основі таких кооперативних цінностей, як взаємодопомога, особиста відповідальність, демократія, рівність, справедливість і солідарність, а також таких етичних норм, як чесність, відкритість, соціальна відповідальність і турбота про інших.

Кооперативними принципами, які розроблені міжнародним кооперативним рухом є: добровільний і відкритий характер членства; демократичний контроль із боку членів кооперативів; участь членів кооперативів у економічній діяльності; самостійність і незалежність; освіта, підготовка кадрів та інформація; співробітництво між кооперативами; турбота про суспільство [5, с.190-191].

Визнаючи значення кооперативів у створенні робочих місць, мобілізації ресурсів, залученні інвестицій та їхній внесок в економіку держави-члени повинні прийняти конкретне законодавство й нормативно-правові акти про кооперативи, керуючись зазначеними кооперативними цінностями й принципами, та залежно від обставин переглядати таке законодавство й нормативно-правові акти, розвиваючи відповідні механізми, що сприяють створенню й зміцненню кооперативів на національному й місцевому рівнях; вживати заходів, які сприяють доступу кооперативів до джерел фінансування інвестицій і кредитів; полегшити доступ кооперативам до послуг підтримки з метою їхнього зміцнення, підвищення їхньої життєздатності як господарських об'єктів і посилення їхнього потенціалу у створенні робочих місць і доходів. [5, с.193-194].

В сучасних умовах соціально-економічна значимість розвитку кооперації підтверджується спеціальною резолюцією Генеральної асамблеї ООН від 18 червня 2002 року 56/114 "Кооперативи в процесі соціального розвитку", в якій виписано ряд рекомендацій та закликів до урядів країн-членів щодо розвитку кооперації, зокрема:

- враховувати і використовувати вклад кооперативів у соціальний розвиток, ліквідацію бідності, забезпечення продуктивної зайнятості, розширення соціальної інтеграції;
  - стимулювати й сприяти створенню і розвитку кооперативів, особливо тих, які створюються найбільш уразливими групами населення;
  - забезпечувати партнерство між урядами та кооперативним рухом;
  - створювати бази статистичних даних про розвиток кооперативів та їх вклад у національну економіку;
  - розробляти програми заохочення кооперативів до навчання обміну досвідом на регіональному і національному рівнях [6, с.104].
- Зазначимо, що через систему кооперативів, що належать безпосередньо сільгоспвиробникам, реалізується понад 50 відсотків продукції молочарства в Бельгії, Великобританії, Польщі, а у Нідерландах, Австрії та Данії ця частка сягає 95 відсотків. Практично 90 відсотків молокозаводів у країнах Європейського Союзу та Північної Америки є кооперативними. Через свої кооперативи фермери продають понад 60% оливкової олії в Іспанії та Греції, 69% м'яса у Фінляндії, 72% фруктів та овочів у Бельгії, 95% вирощених квітів у Нідерландах, понад 50% зерна у Франції та Австрії зберігається на кооперативних елеваторах, що належать не посередникам, а сільгоспвиробникам [7].

В Україні з набуттям незалежності були здійснені окремі кроки для відродження кооперативного сектору економіки, визначення правових, економічних та соціальних основ діяльності кооперації. Одним з перших законів у сфері кооперації було прийнято Закон України "Про споживчу кооперацію" від 10 квітня 1992 року № 2265-ХІІ, яким споживчу кооперацію в Україні визначено як добровільне об'єднання громадян для спільного ведення господарської діяльності з метою поліпшення свого економічного та соціального стану здійснюючи торговельну, заготівельну, виробничу та іншу діяльність, не заборонену чинним законодавством України, сприяючи соціальному і культурному розвитку села, народних промислів і ремесел, беручи участь у міжнародному кооперативному русі.

Правові, організаційні, економічні та соціальні умови діяльності кооперативів у сільському господарстві було визначено лише через п'ять років Законом України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 17 липня 1997 року № 469/97 – ВР [8]. Цей закон розглядав сільськогосподарську кооперацію як систему сільськогосподарських кооперативів, об'єднань створених з метою задоволення лише економічних потреб членів кооперативу. До його прийняття правовою основою діяльності кооперативів в сільському господарстві України залишався прийнятий ще в 1988 році Закон СРСР "Про кооперацію в СРСР" (у частині, яка не суперечила чинному законодавству України). З прийняттям Закону України "Про кооперацію" № 1087-ІV від 10 липня 2003 року термін "кооперація" вже розглядається як система кооперативних організацій, створених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб своїх членів [9].

Загалом, кооперативний рух на селі почав відроджуватися саме після прийняття Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 17 липня 1997 року, окремих Указів Президента України: "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки" 3 грудня 1999 року № 1529/99; "Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку" від 6 червня 2000 року № 767; "Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах" від 19 грудня 2000 року № 1348, а також низки нормативно-правових актів Кабінету Міністрів та Мінагрополітики України.

Доводиться констатувати, що стримуючим чинником розвитку кооперативних структур в аграрному секторі досі залишається недосконалість правового забезпечення їх діяльності, передусім в частині стабільної державної підтримки розвитку мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як важливої умови підвищення конкурентоспроможності особистих селянських господарств та фізичних осіб, які займаються сільськогосподарським виробництвом, поліпшення їх соціально-економічного стану та розширення сфери їх

зайнятості. Власне задля підтримки розвитку особистих підсобних господарств громадян та селянських (фермерських) господарств ще Указом Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки" № 1529/99 від 3 грудня 1999 року було обумовлено створення селянами та суб'єктами господарювання обслуговуючих кооперативів, як неприбуткових організацій [10].

Однак, державні цільові програми, спрямовані на забезпечення розвитку аграрного сектору економіки, послідовно не вирішували проблем державної підтримки і сприяння процесам кооперації, удосконалення законодавчої бази з питань податкових та інших пільг сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам. Так, задля розвитку організаційно-правових форм господарювання та формування інфраструктури аграрного ринку Державною програмою розвитку українського села на період до 2015 року, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України № 1158 від 19 вересня 2007 року було задекларовано:

- організаційну і фінансову підтримку створення кооперативних формувань сільськогосподарських товаровиробників;
- стимулювання участі переробних та інших підприємств агропромислового комплексу, а також споживчих товариств у формуванні кооперативних організацій на засадах асоційованого членства;
- сприяння розвитку обслуговуючої кооперації сільськогосподарських товаровиробників, створення сприятливих умов для формування та реєстрації неприбуткових сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;
- поліпшення матеріально-технічної бази обслуговуючих кооперативів;
- надання обслуговуючим кооперативам пільгових кредитів за схемами, що застосовуються для сільськогосподарських товаровиробників тощо [11].

Практична реалізація цих напрямів підтримки та сприяння потребувала додаткового нормативно-правового врегулювання. Проте, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 557 від 3 червня 2009 року "Державна цільова економічна програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року" в якості очікуваних результатів передбачала зростання обсягу надходжень до зведеного бюджету України від сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) сільсько-господарськими обслуговуючими кооперативами в сумі 523,4 млн. грн. [12]. Податкові ж пільги сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам в обсязі від 200 до 300 млн. гривень на рік відповідно до Концепції зазначеної Державної цільової програми, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів від 11 лютого 2009 року України № 184-р [13], було залишено поза увагою. А такі прогресивні заходи цієї Програми, як удосконалення нормативно-правової бази, що регламентує діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, надання організаційної підтримки їх створенню та поліпшенню матеріально-технічної бази були

реалізовані тільки частково, позаяк Програму було скасовано вже через два роки після затвердження на підставі постанови Кабінету Міністрів № 704 від 22 червня 2011 року.

Лише згодом, в рамках гармонізації законодавства в сфері кооперації, окремим Законом від 20 листопада 2012 року внесено зміни до Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію" виклавши його в новій редакції, яка досі є чинною [14]. Відповідно до статті 1 цього оновленого Закону *сільськогосподарська кооперація* визначена як система сільськогосподарських кооперативів, їх об'єднань, утворених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативів. *Сільськогосподарський кооператив* - це юридична особа, що утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об'єдналися на основі членства для провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.

Перехідними і прикінцевими положеннями цього Закону канонізовано, що особливості функціонування сільськогосподарської кооперації визначаються власне оновленим Законом України "Про сільськогосподарську кооперацію", який встановлює правові, організаційні, економічні та фінансові особливості утворення і діяльності сільськогосподарських кооперативів [14]. Загальні ж принципи, поняття та норми утворення, забезпечення функціонування, управління та ліквідації сільськогосподарського кооперативу і кооперативних об'єднань, контроль за їх діяльністю, права та обов'язки їх членів, формування майна, фондів, цін і тарифів на продукцію та послуги, а також трудові відносини у таких кооперативах та об'єднаннях регулюються Законом України "Про кооперацію". Діяльність сільськогосподарських кооперативів базується також на нормах Конституції України, Господарського, Податкового, Земельного кодексів України, а також інших нормативно-правових актів.

Відтак, відповідно до статті 3 чинного Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію" за цілями, завданнями і характером діяльності сільськогосподарські кооперативи поділяються на *обслуговуючі та виробничі*.

Сільськогосподарський виробничий кооператив утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб, які є виробниками сільськогосподарської продукції, для провадження спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку. На сучасному етапі вагомою причиною зниження кількості виробничих сільськогосподарських кооперативів, чисельність членів якого не може бути меншою ніж три особи, є обов'язкова трудова участь його членів, що в умовах поступового зменшення

чисельності сільського населення працездатного віку звужує соціальну базу їх діяльності. Суттєвими перепонами успішної діяльності виробничих кооперативів як підприємницьких товариств є відсутність спрощеної системи їх акредитації в Аграрній біржі та оптових ринках сільськогосподарської продукції, відсутність мережі кооперативних оптових ринків сільськогосподарської продукції тощо. А внаслідок змін податкового законодавства з 1 січня 2016 року умови діяльності виробничих кооперативів радикально погіршено, зокрема:

- ліквідовано спеціальний режим оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, якими власне є виробничі сільськогосподарські кооперативи;

- пунктом 200.19.3 статті 200 Податкового кодексу України [15] встановлено, як додаткову вимогу для повернення суми бюджетного відшкодування податку на додану вартість, здійснення платником цього податку експортних операцій впродовж попередніх 12 послідовних місяців в сукупному обсязі не менше 40 відсотків реалізованої продукції.

Таким чином, що сучасне податкове законодавство України [15] протирічить засадам світової кооперативної політики щодо сприяння розвитку кооперативів та в умовах Угоди про зону вільної торгівлі з ЄС обмежує прогресивний розвиток виробничих сільськогосподарських кооперативів як потенційних експортерів сільськогосподарської продукції.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив є об'єднанням фізичних та/або юридичних осіб - виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів. Залежно від виду діяльності сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі та інші, зокрема у разі поєднання кількох видів діяльності утворюються багатофункціональні кооперативи. Так, кооперативи, які здійснюють переробку сільськогосподарської сировини, що виробляється членами таких кооперативів (виробництво хлібобулочних, макаронних виробів, овочевих, плодово-ягідних, м'ясних, молочних, рибних продуктів, виробів і напівфабрикатів з льону, луб'яних культур, лісо- і пиломатеріалів тощо) належать до переробних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Кооперативи, які здійснюють, заготівлю, зберігання, передпродажну обробку та продаж продукції, виробленої членами таких кооперативів, надають їм маркетингові послуги є заготівельно-збутовими сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами.

Постачальницькі сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи утворюються з метою закупівлі та постачання членам таких кооперативів засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів, необхідних для виробництва

сіськогосподарської продукції та продуктів її переробки, виготовлення сировини, матеріалів та постачання їх членам кооперативу. Сіськогосподарські обслуговуючі кооперативи можуть надавати своїм членам й інші послуги, зокрема технологічні, транспортні, меліоративні, ремонтні, будівельні, з ветеринарного обслуговування тварин і племінної роботи, бухгалтерського обліку і аудиту, науково-консультаційного обслуговування.

Саме оновленим Законом України "Про сіськогосподарську кооперацію" вперше виокремлено характерні особливості діяльності сіськогосподарського обслуговуючого кооперативу, зокрема:

– сіськогосподарський обслуговуючий кооператив не є власником сіськогосподарської продукції, що вироблена, вирощена, відгодована, виловлена або зібрана (заготовлена) його членами - виробниками сіськогосподарської продукції, позаяк власниками сіськогосподарської продукції, яка заготовляється, переробляється, постачається, збувається (продається) таким кооперативом, є його члени;

– сіськогосподарський обслуговуючий кооператив може мати у власності майно, відокремлене від майна своїх членів;

– дохід сіськогосподарського обслуговуючого кооперативу може формуватися за рахунок надходжень від його членів у вигляді оплати за надані послуги у процесі виробництва, заготівлі, переробки, постачання сіськогосподарської продукції; коштів або майна, які надходять у вигляді пасивних доходів; субсидій (дотацій), отриманих з державного та/або місцевих бюджетів для підтримки сіськогосподарських обслуговуючих кооперативів, державних цільових фондів або в межах технічної чи благодійної, у тому числі гуманітарної, допомоги; інших не заборонених законом надходжень. Надходження, одержані від збуту (продажу) сіськогосподарської продукції за дорученням членів сіськогосподарського обслуговуючого кооперативом кооперативу, не є доходами цього кооперативу. А фінансовим результатом господарської діяльності (чистим доходом) кооперативу є різниця між доходами кооперативу від господарської діяльності та витратами на її провадження;

– після виконання зобов'язань сіськогосподарського обслуговуючого кооперативу та відшкодування збитків за минулі періоди залишок фінансового результату господарської діяльності кооперативу розподіляється загальними зборами у вигляді відрахувань до фондів кооперативу, кооперативних виплат його членам та нарахувань на паї членам кооперативу, у тому числі асоційованим;

– сіськогосподарський обслуговуючий кооператив за рішенням загальних зборів може бути реорганізовано лише в інший сіськогосподарський обслуговуючий кооператив [14].

Вперше передбачено Правила внутрішньогосподарської діяльності сіськогосподарського обслуговуючого кооперативу [16], як його обов'язковий внутрішній нормативний

документ, що встановлює механізми та способи реалізації положень статуту з урахуванням особливостей господарської діяльності.

Втім, найвагомішою новелою оприлюдненого на початку 2013 року Закону України "Про сіськогосподарську кооперацію" стало визначення правового підґрунтя для встановлення сіськогосподарським обслуговуючим кооперативам статусу неприбуткових організацій. Так, статтею 9 цього Закону встановлено, що неприбутковість діяльності сіськогосподарських обслуговуючих кооперативів визначається виходячи із сукупності таких ознак: кооператив надає послуги тільки своїм членам; члени кооперативу несуть відповідальність за зобов'язаннями, взятими перед кооперативом щодо їх участі у господарській діяльності кооперативу; послуги надаються з метою зменшення витрат та/або збільшення доходів членів кооперативу. Участь у господарській діяльності сіськогосподарського обслуговуючого кооперативу забезпечується збутом через такий кооператив сировини, продукції її переробки, закупівлею засобів виробництва, користуванням технологічними послугами кооперативу в обсязі та порядку, передбачених його статутом та/або правилами внутрішньогосподарської діяльності.

Звідси слідує, що при наявності отаких обов'язкових ознак в Статуті сіськогосподарського обслуговуючого кооперативу, такий кооператив має отримувати статус неприбуткової організації з моменту державної реєстрації його установчих документів. А втратити статус неприбуткової організації сіськогосподарський обслуговуючий кооператив може лише у випадку недотримання цих статутних положень.

Натомість, Міністерством фінансів України відповідно до положень пункту 157.12 статті 157 розділу III Податкового кодексу вже 21 січня 2013 року затверджено нове "Положення про Реєстр неприбуткових установ та організацій" [17], згідно якого ознакою неприбутковості установи чи організації є відповідна нумерація установ та організацій за окремими групами відповідно до пункту 157.1 статті 157 розділу III Податкового кодексу. Суперечлива з позиції дерегуляції процедура присвоєння установам та організаціям цієї ознаки неприбутковості державними податковими інспекціями ускладнювалась тією обставиною, що ознаки неприбутковості сіськогосподарських обслуговуючих кооперативів встановлені статтею 9 Закону України "Про сіськогосподарську кооперацію" не були відображені як в пункті 157.1 статті 157 розділу III Податкового кодексу, так і в пункті 5 розділу 1 цього Положення. Проблемність внесення обслуговуючих кооперативів податковими органами до "Реєстру неприбуткових установ та організацій" суттєво посилила відсутність акцентованої сукупності цих ознак неприбутковості в Примірному статуті сіськогосподарського обслуговуючого кооперативу, затвердженому Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 21 травня 2013 року № 315 [18].

Окремою проблемою є колізія щодо реалізації кооперативних виплат в сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі, яка закладена при внесенні змін до Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію" [14]. Так, частиною 5 статті 9 цього Закону визначено, що залишок фінансового результату господарської діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу розподіляється загальними зборами у вигляді відрахувань до фондів кооперативу, *кооперативних виплат його членам* та нарахувань на паї членам кооперативу у тому числі асоційованим тощо. Однак, підпунктом 2 пункту 5 Прикінцевих та перехідних положень цього ж Закону внесено доповнення в частину першу статті 26 Закону "Про кооперацію", згідно якого кооперативні виплати не поширюються на сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

Водночас, згідно локальних змін до Податкового кодексу України, які набули чинності з 13 серпня 2015 року, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив є неприбутковою організацією, *якщо одночасно відповідає таким вимогам* (підпункт 133.4.1) [19]:

- утворений та зареєстрований в порядку, визначеному законом, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації;

- *установчі документи містять заборону розподілу отриманих доходів (прибутків) або їх частини серед засновників (учасників), членів такої організації, працівників* (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб;

- установчі документи передбачають передачу активів одній або кільком неприбутковим організаціям відповідного виду або зарахування до доходу бюджету у разі припинення юридичної особи (у результаті її ліквідації, злиття, поділу, приєднання або перетворення);

- внесений контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій.

Відповідно до положень пункту 133.4 статті 133 Податкового кодексу України [19], *доходи (прибутки) сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, як неприбуткової організації, повинні використовуватися виключно для фінансування видатків на утримання, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених його установчими документами.* Встановлення контролюючим (податковим) органом факту використання доходів (прибутків) для цілей інших, ніж передбачені установчими документами, є підставою для виключення обслуговуючого кооперативу з Реєстру неприбуткових установ та організацій і нарахування податкового зобов'язання з податку на прибуток підприємств, штрафних санкцій і пені відповідно до норм Податкового Кодексу починаючи з першого числа місяця, в якому вчинено таке порушення.

Зауважимо, що до затвердження Кабінетом Міністрів України Порядку ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій, включення неприбуткових підприємств, установ та організацій до

цього Реєстру та виключення з нього діє Положення про Реєстр неприбуткових установ та організацій, затверджене наказом Міністерства фінансів України № 37 від 24 січня 2013 року. Навіть обслуговуючі кооперативи, що внесені до цього Реєстру на день набрання чинності Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій", але не відповідають вимогам пункту 133.4 статті 133 Податкового Кодексу, з метою включення до нового Реєстру неприбуткових установ та організацій зобов'язані до 1 січня 2017 року привести свої установчі документи у відповідність із нормами цього Кодексу та у цей самий строк подати копії таких документів до контролюючого органу. Більш того, згідно пункту 35 "Перехідних положень" цього Закону [19], після 1 січня 2017 року сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, які не привели свої установчі документи у відповідність із нормами пункту 133.4 статті 133 цього Кодексу, виключатимуться контролюючим органом з Реєстру неприбуткових установ та організацій.

Відтак, новітніми змінами податкового законодавства правовий режим неприбутковості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів остаточно легітимізовано, але радикально обмежено, наслідком чого є *колізія щодо звуження цілей їх діяльності в статусі неприбуткових організацій*, визначених чинним Законом України "Про сільськогосподарську кооперацію". Унеможливлення збільшення доходів членів такого кооперативу шляхом заборони розподілу залишку фінансового результату його господарської діяльності у вигляді відрахувань до фондів кооперативу, кооперативних виплат його членам та нарахувань на паї членам кооперативу протирічить змісту цього спеціального Закону, положення якого було визнано визначальними для встановлення правових, організаційних, економічних та фінансових особливостей утворення і діяльності сільськогосподарських кооперативів.

Підсумовуючи визначимо, що означені недоліки сучасного законодавства України є підґрунтям подальшої стагнації коопераційних процесів на селі; занепаду сільськогосподарських кооперативів як бази формування соціального капіталу в сільській місцевості та комплексного розвитку сільських територій.

Визнаючи значення сільськогосподарської кооперації для розширення соціальної інтеграції та розвитку сільської місцевості, створення робочих місць та підвищення доходів сільських мешканців, а також з огляду на підвищення ролі суб'єктів кооперації як потенційних експортерів сільськогосподарської продукції в умовах Угоди про зону вільної торгівлі з ЄС, необхідно невідкладно провести моніторинг та системне узгодження вітчизняного законодавства в контексті євроінтеграційного розвитку сільськогосподарської кооперації; здійснити виокремлення та регламентувати фінансово-бюджетну ідентифікацію постійних механізмів децентралізованого

стимулювання та сприяння розвитку кооперативів в сільській місцевості.

Список використаних джерел

1. Збарський В. К. Проблеми кооперування малих форм господарювання на селі / В. К. Збарський, О. О. Волошин // Економіка АПК. – 2012. - № 8. – С. 62-66.
2. Черевко Г. В. Явище кооперації в аграрній економіці: проблеми розвитку / Г. В. Черевко / Наукові та практичні аспекти сільської кооперації. Зб. наук. доп. – Львів: Львівський нац. аграр. ун-т, 2013. – С.200-205.
3. Клокар О. О. Сільськогосподарська кооперація в Україні: ретроспективний та перспективний аналіз ефективного розвитку // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk_files/2011/2011_10/11_10_22.pdf
4. Концепція розвитку сільських територій. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 995-р від 23 вересня 2015 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80>.
5. Науково-практичний коментар до Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію" та суміжних правових актів" / Р.Я. Корінець, М.Й. Малік, В.М. Масін та ін. // Наукове видання: Київ.: «ВАІТЕ» - 2014. – 212 с.
6. Малік М. Й. Науково-методичне забезпечення розвитку кооперації в аграрній сфері / М. Й. Малік // Економіка АПК – 2010. – №12. – С. 103-108.
7. Розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Підготовлено Департаментом розвитку сільських територій Міністерства аграрної політики та продовольства України. Всеукраїнський інформаційно-аналітичний журнал "Аграрний Тиждень. Україна" № 27(112) 31.08-6.09.2009 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://a7d.com.ua/agropoltika/1574-rozvitok-silskogospodarskoyi-obsluhovuyuchoyi>
8. Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 17 липня 1997 року № 469/97 – ВР // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>
9. Закон України "Про кооперацію" від 10 липня 2003 року № 1087 – ІV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1087-15/ed20030710>
10. Указ Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" 3 грудня 1999 року № 1529/99 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1529/99>
11. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року" від 19 вересня 2007 року № 1158 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007%D0%BF/page2?text=%EA%EE%EE%EF%E5%F0>
12. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року" від 3 червня 2009 року № 557 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/557-2009-%D0%BF>
13. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції Державної цільової програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року" від 11 лютого 2009 року № 184-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/184-2009-%D1%80>
14. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію " від 20 листопада 2012 року № 5495 – VI // [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5495-17/paran2#n2>

15. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20160201>
16. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України "Про затвердження Примірних правил внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу" від 30 жовтня 2013 року № 643 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=10089>
17. Наказ Міністерства фінансів України "Про затвердження положення про Реєстр неприбуткових установ та організацій" від 21 січня 2013 року № 37 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0267-1>
18. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України "Про затвердження Примірного статуту сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу" від 21 травня 2013 року № 315 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=6920>
19. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій" від 17 липня 2015 року № 652-VIII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/652-19/paran25#n25>

References

1. Zbarsky, V. K., Voloshin, O. O. (2012). *Problemy kooperuvannya malykh form hospodaryuvannya na seli [Problems on cooperation of small forms of agricultural business]*. Ekonomika APK, vol. 8, pp. 62–66 [in Ukrainian].
2. Cherevko, V. H. (2013). *Yavyshche kooperatsiyi v ahrarniy ekonomitsi: problemy rozvytku [Phenomenon cooperation in agricultural economics: development problems]*. Naukovi ta praktychni aspekty sil'skoyi kooperatsiyi [Scientific and practical aspects of rural cooperatives]. Lviv: Lviv th. Agrar. University Press, 2013. - pp.200-205 [in Ukrainian].
3. Klokar, O. O. (2014). *Sil's'kohospodars'ka kooperatsiya v Ukrayini: retrospektyvnyy ta perspektyvnyy analiz efektyvnoho rozvytku [Agricultural cooperation in Ukraine: retrospective and prospective analysis of effective development]*. Retrieved from http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk_files/2011/2011_10/11_10_22.pdf [in Ukrainian].
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), *Pro shvalennya Kontseptsiyi rozvytku sil's'kykh terytoriy [On approval of the Development Conception of rural areas]*: Resolution, adopted on 2015, September 23, 995-p. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80> [in Ukrainian].
5. Korinez, R. Ya., Malik, M. Y., Masin, V. M. and colleagues (2014). *Naukovo-praktychnyy komentar do Zakonu Ukrayiny "Pro sil's'kohospodars'ku kooperatsiyu" ta sumizhnykh pravovykh aktiv" [Scientific-practical commentary to the Law of Ukraine "On agricultural cooperation" and related legal acts]*. Scientific edition: Kyiv.: "WHITE" - 2014. – 212 p. [in Ukrainian].
6. Malik, M. Y. (2010). *Naukovo-metodychne zabezpechennya rozvytku kooperatsiyi v ahrarniy sferi [Scientific and methodological support of development of cooperation in agriculture]*. Ekonomika APK, vol. 12, pp. 103–108 [in Ukrainian].
7. All-Ukrainian information and analytical magazine "Agrarian Week. Ukraine" (2009). *Rozvytok sil's'kohospodars'koyi obsluhovuyuchoyi kooperatsiyi [The development of agricultural service cooperation]*. Pidhotovleno Departamentom rozvytku sil's'kykh terytoriy Ministerstva ahrarnoyi polityky ta prodovol'stva Ukrayiny [Prepared by the Department of rural development under Ministry of agrarian

policy and food of Ukraine]. Vol. 27(112). Retrieved from <http://a7d.com.ua/agropoltika/1574-rozvitok-silskogospodarskoyi-obslugovuyuchoyi.ht> [in Ukrainian].

8. Supreme Council of Ukraine (1997). "Pro sil'skohospodars'ku kooperatsiyu" ["On Agricultural Cooperation"]: Law of Ukraine, adopted on 1997, July 17, 469/97-VR. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/469/97-D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

9. Supreme Council of Ukraine (2003). "Pro kooperatsiyu" ["On Cooperation"]: Law of Ukraine, adopted on 2003, July 10, 1087 – IV. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1087-15/ed20030710> [in Ukrainian].

10. President of Ukraine (1999). "Pro nevidkladni zakhody shchodo pryskorennia reformuvannia ahrarnoho sektora ekonomiky" ["About urgent measures on the acceleration of reformation of economic agrarian sector "]: Decree of President, adopted on 1999, December 3, 1529/99. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1529/99> [in Ukrainian].

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007). "Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi tsil'ovoyi prohramy rozvytku ukrayins'koho sela na period do 2015 roku" ["On approval of State target program of Ukrainian village development for the period up to 2015"]: Resolution, adopted on 2003, September 19, 1158. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1158-007%D0%BF/page2?text=%EA%EE%EE%EF%E5%F0> [in Ukrainian].

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009). "Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi tsil'ovoyi ekonomichnoyi prohramy pidtrymky rozvytku sil'skohospodars'kykh obsluhovuyuchykh kooperatyviv na period do 2015 roku" ["On approval of State target economic support program of agricultural services cooperatives development for the period up to 2015"]: Resolution, adopted on 2009, June 3, 557. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/557-2009-%D0%BF> [in Ukrainian].

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009). "Pro skhvalennya Kontseptsiyi Derzhavnoyi tsil'ovoyi prohramy pidtrymky rozvytku sil'skohospodars'kykh obsluhovuyuchykh kooperatyviv na period do 2015 roku" ["On approval of the Concept of the State target development support program of

agricultural service cooperatives for the period up to 2015"]: Resolution, adopted on 2009, February 11, 184-r. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/184-2009-%D1%80> [in Ukrainian].

14. Supreme Council of Ukraine (2012). "Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny "Pro sil'skohospodars'ku kooperatsiyu" ["On amendments to the Law of Ukraine "On Agricultural Cooperation"]]: Law of Ukraine, adopted on 2012, November 20, 5495-VI. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5495-17/paran2#n2> [in Ukrainian].

15. Supreme Council of Ukraine (2010). *Podatkovyy kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]*: Code of Ukraine, Law, adopted on 2010, December 2, 2755-VI. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20160201> [in Ukrainian].

16. The Ministry of agrarian policy and food of Ukraine (2013). "Pro zatverdzhennya Prymirnykh pravyl vnutrishn'ohospodars'koyi diyal'nosti sil'skohospodars'koho obsluhovuyuchoho kooperatyvu" ["On approval of Sample rules for internal activities of the agricultural service cooperative"]]: Order, adopted on 2013, October 30, 643. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=10089> [in Ukrainian].

17. The Ministry of Finance of Ukraine (2013). "Pro zatverdzhennya polozhennya pro Reyestr neprybutkovykh ustanov ta orhanizatsiy" ["On approval of the provision on Register of non-profitable institutions and organizations"]]: Order, adopted on 2013, January 21, 37. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0267-1> [in Ukrainian].

18. The Ministry of agrarian policy and food of Ukraine (2013). "Pro zatverdzhennya Prymirnoho statutu sil'skohospodars'koho obsluhovuyuchoho kooperatyvu" ["On approval of the Sample Statute of the agricultural service cooperative"]]: Order, adopted on 2013, May 21, 315. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=6920> [in Ukrainian].

19. Supreme Council of Ukraine (2015). "Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo opodatkovannya neprybutkovykh orhanizatsiy" ["On amendments to the Tax Code of Ukraine according to taxification of non-profitable organizations"]]: Law of Ukraine, adopted on 2015, July 17, 652-VIII. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/652-19/paran25#n25> [in Ukrainian].